

AVRUPA BİRLİĞİ ve TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

-Atatürkçü Düşünce Işığında-

Uzm. Yrd. Berna TÜRKDOĞAN*

I. Giriş

21'inci yüzyıla girmek üzere olduğumuz şu yıllarda, küreselleşme (globalleşme) teriminin sıkça kullanılmasıyla birlikte, bölgesel bütünleşmelere (entegrasyona) doğru gidiş arasında bir ikilem yaşanmaktadır. Tarihsel süreç içinde, bütünleşmeler; önceleri savaşları önleme, barışı hedefleme amacıyla iken, ekonomik birliğin sabit bir sisteme oturtularak, mali işlerin yetkili bir organ elinde toplanması gereği, ülkelerin egemenlik unsuruna dokunulmadan oluşan, siyasal birliklere yol açmaktadır.

Bu çalışmada; dünyadaki bölgesel bütünleşmelerden biri olan ve Türkiye'nin gündeminde ekonomik ve politik önemli bir yer tutan Avrupa Birliği ve Türkiye ilişkileri konusu, tarihsel gelişimi kapsamında irdelemeye çalışılmıştır.

Atatürk Türkiye'si de, bu düzen içerisinde yer almaktan geri kalamayacağını bilincinde olduğunu tarihsel gelişimi içinde ve Atatürk'ün 29 Ekim 1923'teki şu sözleri ile göstermiştir.

"Memleketimizi uygarlaştırmak istiyoruz. Bütün çalışmamız Türkiye'de uygar ve batılı bir hükûmet vücuda getirmektir. Medeniyete girmek arzu edipte Batı'ya yönelmemiş millet hangisidir?"¹. Atatürk'ün bu düşüncesi çerçevesinde, Türkiye'nin tutumu ve şovenist duygularla hareket

---

* Atatürk Araştırma Merkezi Uzman Yardımcısı

1 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1989, C. 3, s. 91.

edip dünyaya meydan okumak ne de sebep-sonuç ilişkilerini dini hurafelere dayandırmak olmamalıdır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Büyük Önderi Mustafa Kemal Atatürk ileri görtümlü olma özelliğini, 11 Şubat 1924'te Vakıf gazetesine verdiği demeçte geçen, "*Türkler medenî milletlerin dostudur. Milletler çeşitlidir. Medeniyet tektir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilerleyebilmesi için bu biricik medeniyete iştirak etmesi şarttır.*" sözlerini doğrularcasına, Avrupa Birliği'ne tam üyelik için gerekli bir adım olan Gümrük Birliği'ni 6 Mart 1995 tarih ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı çerçevesinde 1.1.1996'da gerçekleştirmiştir².

Türkiye ile olan ilişkilere geçmeden önce bu çalışmada, Avrupa'da bir birlik fikrinin oluşumu, Topluluk üye devletlerinin bu aşamaya gelmeden önce geçirdikleri siyasî durum, Avrupa Birliği'ne giden yol çizilmeye çalışıldı. Topluluğun genişleme aşaması ile birlikte Türkiye'nin yanında başvuruda bulunan ülkelerin durumu özetlenerek, Türkiye'nin Birlik ile olan ilişkilerinde geçirdiği aşamalar ve bugünkü gelişmelerle konu güncelleştirilip, Atatürk'ün batıya bakışı doğrultusunda irdelenmiştir.

II. Avrupa Birliği Fikrinin Oluşumu

Dünya ekonomi tarihine baktığımızda, tüm birliklerin önce fikir alanında çıktığını görürüz. Dünya'da adil düzen ve birlik kurma fikrine düşünürlerin katkısı büyük olmuştur.

Daha M.Ö. 800'lerde Charlemagne Kutsal Roma İmparatorluğu'nu kurarak, Batı Avrupa'yı etkilemiştir. İlk defa, Avrupalı olmayı bütünleşmeye temel fikir sağlaması için bir araç olarak kullanmıştır. Şairler kendisini Avrupa'nın kurucu babası "rex-pater Europe" olarak adlandırmışlardır³.

2 Vedat Akman, AT ve Türkiye, İstanbul, 1995, s. 89.

3 Ridvan Karluk, AB ve Türkiye, İstanbul, 1996, s. 17.

İtalyan şairi Dante, **De Monarchia** (1310) adlı yapıtında evrensel bir Monarşi kurulmasını önermiştir. Bu Monarşinin başında da Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu bulunacaktı, diğer hükümdarlar ise ona bağlı bulunacaktı⁴.

Viktor Hugo'nun tek Avrupa düşüncesi hakkında söyledikleri de dikkat çekicidir.

*"Amerika Birleşik Devletleri'nin yeni bir dünyayı taçlandırması gibi; bir gün gelecek Avrupa Birleşik Devletleri de eski dünyayı süsleyecek, kabul edilsin veya edilmesin, birlik fikri varlığını 1000 yıldır acı çeken bir kıtanın rüyası olarak varlığını sürdürecektir."*⁵

Pierre Dubois, **Kutsal Toprakların Kurtuluşu** isimli eserinde (1306), Haçlı Savaşlarını desteklemek amacı gütmüştür. Bunun için de, Hristiyan devletlerin örgütlenmesini, anlaşmazlıklarını çözecek yollar bulmalarını istemiştir. O'na göre örgütün ortak bir ordusu olmalı ve Papa'ya en büyük hakem unvanı tanınmalıydı. Emeric Cruce, **Yeni Cynee** isimli eseriyle (1623), savaşı önlemek ve sürekli sonu gelmez bir barış sağlamak umudunu ortaya koymuştur. İlk evrensel örgütlenme tasarısı olarak görülen Cruce'nin savunusu ile uyuşmazlıklar çözülecek, Osmanlı Devleti, İran, Çin, Hindistan, Afrika'dan elçiler katılacaktı.

Duc de Sully, **Anılar** isimli eseriyle (1638), Avrupa'da barışı ve düzeni sağlayacak bir Federasyon önermiştir. Ancak, Avrupalı olmayan Osmanlı Devleti ve Rusya gibi ülkeler alınmayacaktı. Abbe de Saint - Pierre, **Avrupa'da Barışı Sürekli Kılma Konusunda Muhtıra (1712)** isimli eserinde, Hristiyan devletler arasında barışı sağlamak istemekte idi⁶.

Tüm bu düşünce ve eylemler bir zamanlar ütöpik gibi görünmesine rağmen, 21'inci yüzyıla girerken karşılaştığımız uluslararası kuruluşların temellerini oluşturmuştur. Ülkelerin egemenlik unsuruna dokunmadan gerçekleştirilen ekonomik, sosyal, hukuksal, teknik alanlarda dü-

4 R. Karluk, a.g.e., s. 17.

5 R. Karluk, a.g.e., s. 37.

6 R. Karluk, a.g.e., s. 17.

zenlemelere gidilerek Avrupa Birliği'nin bugünkü halini almasına dayanak olmuştur.

A- 19'uncu Yüzyılda Avrupa'daki Siyasi Durum

1860 - 1890 yılları arasındaki 30 yıllık dönem, 20. yüzyıl ve sonrası olayların temelini oluşturur. 1900 - 1930'lar uluslararası yaptırımların önemli olduğu bir süreçtir. 1860'da açıkcası, Kırım Savaşı ve sonuçlarının doğurduğu büyük bir Doğu Sorunu vardı. Ruslar yenilmiş, Rus İmparatorluğu ve Habsburg İmparatorluğu arasındaki ilişkiler gerginleşmiş ve birbirlerine güvenmiyorlardı. Avusturya ve Rusya arasındaki gerginlik, Avusturya'nın bir Tuna İmparatorluğu olması isteğiyle Rusya'ya yayılıp Akdeniz'e ulaşma isteğinden kaynaklanıyordu⁷.

Avrupa halen 1840 devrimlerinin etkisi altında idi. Bu devrimlerin başarılı olmamasının, sebepleri arasında iyi organize olunmamış olması, liderlerin başarısızlığı ve köylü halkın katılımının olmaması, devrime herhangi bir ilgi göstermemeleri sayılabilir. Başarısızdı, çünkü, devrimsel akımlar kırsal alanlarda başgöstermemiştir, büyük şehirlerde özellikle başkentlerde meydana geldi. Devrimin yöneticileri Liberallerdi. İdeolojileri liberalizm idi, 1848 - 49'da, ana kavram liberalizm idi. Anayasayı liberalleştirme asıl amaçtı⁸.

Fransa biraz daha farklı bir pozisyonda idi. Devrim burjuva sınıfa yararlıyken, aşağı tabaka burjuva sınıf tarafından sömürülmeye mahkum olmuştu.

Liberaller Prusya ve Avusturya'da anayasayı liberalleştirmede başarılı oldular mı diye bir soruya cevap hayır olur, çünkü, devlete karşı bir ayaklanma olmasına rağmen, devlet gücünü ellerine geçirememişlerdir. Fransız devriminde olduğu gibi devlete karşı bir askerî güç kuramadıkları gibi sadece akademik platformda kalan bir devrim olmuştur.

⁷ James Joll, *Europe Since 1870, An International History*, 1973-76, Penguin Books, The New Balance of Power, Bölüm I, s. 3.

⁸ Grand & Temperely *Europe in the 19th & 20th c. (1789-1950)*, 6th ed. 1952, s. 480.

1840 devrimlerinden sonra, gündeme üç problem geldi; Alman Sorunu, Alman Birliği ve Almanya'nın kaderi ne olacak sorusu. Bismark Alman Sorununu görüşmeler yoluyla değil, savaşarak silahla, sıkı bir politika ile çözmeye yoluna gitmiştir. Bismark ve Mustafa Kemal'in politikaları bu açıdan paralellik göstermektedir. Mustafa Kemâl saltanatı sona erdirdiğinde, muhalefetle yüzyüze gelmiştir, ancak, Bismark gibi, güç kullanılarak bu muhaliflerinden kurtulmuştur. Bazı batılı tarihçilere göre, Bismark problemleri "kan ve demirle" değil, "demir ve kömürle" halletmiştir. Bunun anlamı, Endüstri Devriminin 2. dalgası demektir. Bu dönemde demir ve kömür çok önemli madenler olarak karşımıza çıkıyor. Diğer bir deyişle, eğer bir ülke "demir ve kömür" rezervine sahipse, bu ülke güçlü bir ülkedir anlamına gelirdi. Çünkü, "demir ve kömür", savaş için hammadde kaynağı demektir. Bu dönemde, Almanlar elektrik endüstrisinde gelişmişlerdi, böylece, Almanya kısa sürede Avrupa'nın en gelişmiş endüstri ülkesi durumuna geldi.

Adam Smith'in tanımlamış olduğu "*Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler*" –laissez fairè, laissez passè– dönemi. 18'inci yüzyılın sonunda, bu durumdan dolayı, Avrupa iç piyasasındaki pazarların koloniler tarafından tüketilememesiyle karşı karşıya gelmişlerdir. Adam Smith eski ticaret sisteminin yanlışlığını göstererek, gümrük tarifelerini arttırmak suretiyle serbest ticaret sistemini savunmuş, pazar ve iç gümrüklerle ilgili vergilerin kaldırılmasını önermiştir. Serbest ticaret için ilk adım 1786'da Fransa ve İngiltere tarafından yapılan ticaret anlaşmasıyla atılmıştır. Ancak, yeterli işleyişe kavuşamamıştır. Avrupa'da gerçek ve sürekli bir denge kurulmasını amaçlayan Viyana Kongresi'nden sonra ilk adım ticaret engellerinin kaldırılması yolunda Prusya tarafından 1819'da Maasen Tarif ile atılmış liberal bir adımdır. 1834'te 18 devletin katıldığı Alman Gümrük Birliği'dir. Maasen Tarifi 1871'de Bismark'ın dahil ettiği Birleşik Almanya bölgesini içine alan bir uygulamadır. Belçika, Hollanda, İsviçre, Danimarka, Habsburg arasında bir bütünleşmeyi gerekli kılmakla beraber, bir sonuç alınamamıştır⁹.

9 R. Karluk, a.g.e., s. 41.

Özellikle, 1850'lerde, Viyana Kongresi ilkelerine göre, Alman ilişkileri iki güç arasında paylaşılmıştı; Avusturya, Almanya'dan, fiziksel olarak var olmasa da sosyolojik olarak varolan Kutsal Roma İmparatorluğu geleneğine bağlı kalarak, el çekmek istemiyordu. Liderliği kimseye bırakmamak niyetiyle, bu dönemde bir teknik icat ettiler. 1834'de Prusyalılar Gümrük Birliği (Zollverein) önerisiyle, aslında Avusturya'nın bir taktiği olan ve Almanya dükalıklarını da ilgilendiren bir birlik oluşturdular. Böylece, Hannover, Mecklenburg, Bavaria, Saxony bir anlaşma ile ürünlerini birbirlerine gümrüksüz satmaya başladılar. Bu bir ekonomik başarı idi. Ve bu dönemde, bu gümrük birliğini bir çeşit hükümlüğe, politik birliğe dönüştürmek niyetinde değillerdi. Ancak sıkıntılar baş gösterdi. Avusturya, Bohemya'nın liderliği için, olacaktan endişeli idi. Prusyalılar çok dikkatli hareket ederek, Alman Birliği için dolaylı yoldan ilk adımı atarak Zollverein'i Prusya liderliği altında kurdu¹⁰.

18 Ocak 1871'de, Alman İmparatorluğu ilan edildi. Bu zamanda, Bismark birliğini ve Güney Alman Konfederasyonu'nu yeni kurmuştu. Böylece, bir mübareke imzalanarak, ocak ayı Alman Kayser'in sonu oldu. Mübarekenin sonuçları ilk aşamada, Fransız İmparatorluğu'nun sonu olmuştur. Bu devrim şartları içinde Fransız Devriminin sonucu 1792 - 1854 yılları arasında süren kısa ömürlü bir cumhuriyet dönemidir. 1871 baharından bu yana, Fransa Politik rejimini kurarak cumhuriyeti ilan etmişti, daha sonra da 1871 ve 1998 arasında ikinci cumhuriyeti yaşamaktadır. Sorunun çözümü cumhuriyetçilere kalmıştır. Bismark'ın dediği gibi; "*Bir hükümetiniz olmalı*". III. Napolyan, hükümeti uzun süre devam ettiremeyerek, görüşmelere gitmiş Doğu Liginde Kasım 1878'de Frankfurt'ta nihayet vilayete bağlı bir hükümet kurmuştur. Bu görüşmeler sebebiyle barış görüşmeleri uzunca bir süre ertelenmiştir. Bismark istediğini almakla beraber, bu durum Fransa ile aralarında anlaşmazlığa ve geleneksel bir düşmanlığa kadar sürmüştür. Fransız milliyetçiliği her zaman için ön planda olmaya devam etmekte ve etkisini göstermektedir. Almanya'nın zaferini, 1871 Frankfurt Barış'ını ve Alsas-Loren'in Almanya tarafından ilhakını unutamamış olan Fransızlar 1950'ye kadar bu

¹⁰Grand Temperely, a.g.e., s. 598.

bölge kaynayan bir kazandı. Er ya da geç Alsas-Loren Fransızların olacaktı. Bu bölge zengin endüstri kaynaklarına sahipti. Demir madeni bol miktarda bulunuyordu. 1950'lerin başında bu iki düşman ülke bu kaynakları birlikte kullanabilmek amacıyla küçük bir gümrük birliği kurma yoluna gitti. 4 yıl sonrasında da 1954 Roma Andlaşması ile Avrupa Birliği temelleri atılmış oldu¹¹.

B. Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyasî ve Ekonomik Durum

Osmanlı İmparatorluğu, ayakta durabilmek için yaptığı düzenlemelerle, Yeni Düzen (Nizam-ı Cedid)'i kurmaya çalıştı ise de, eskiyi yıkmadan üstüne yeni bir düzen oturtmaya çalıştığından başarılı olmamış, yıkılışa doğru sürüklendiği bir döneme girmiştir.

İbrahim Müteferrika, **Usulü'l-Hikem fi Nizami'l-Ümem** (Toplum Düzeni İçin Bilgelik Yöntemi - 1732) adlı kitabında, Osmanlı düzeninin bozulmasının nedenlerini açıklamış, Avrupa'nın "Yeni bir düzen" sayesinde güçlendiğine dikkat çekmiştir. Özellikle, İngiltere, Hollanda gibi Avrupa ülkelerinde **Demokrasia** dediği düzenin ve Tanrısal yasaların yerine geçen akla dayalı ilkelerin egemen olduğunu belirtmeye çalışmıştır¹².

İbrahim Müteferrika'nın I. Mahmut'a sunduğu bu kitabın aynı dönemde baskısı yapıldığı ve Fransızcaya çevirisi yapıldığından etkisi geniş olmuştur. Böylece, III. Selim giriştiği düzenlemelere de Nizam-ı Cedid adını vermiştir. Ama her yeniliğe muhalif kişilerin olabildiği günümüzde olduğu gibi, o dönemde de karşı görüşte olanların yüzünden III. Selim tahttan ve hatta canından olmuştur. Ancak, Osmanlıyı çöküntüden kurtaracak tek yolun yeni gelişmeler olduğunun bilincindeki yöneticilerle Batı'ya yönelme söz konusu olmuştur. II. Mahmut'un askerlik, yönetim, eğitim, sağlık ve sanattaki girişimleri ve uygulamaları Tanzimata giden yolu açmıştır¹³.

11 James Joll, a.g.e., s. 324.

12 Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi, İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe**, Ankara, 1991, C. 1, s. 13.

13 Ş. Turan, a.g.e., s. 14.

i- Kapitülasyonlar, Dış Borçlanma, Düyun-ı Umumiye

Bu dönemdeki yeni düzen arayışları yanında, Avrupa'daki siyasî-ekonomik atılımlar Osmanlı İmparatorluğu'nu olumsuz yönde etkilemiştir. Özellikle, Fransız Devrimi, Osmanlıdaki ulus-millet kavramlarını ön plana çıkarmıştır.

İkinci büyük değişim olan Endüstri Devrimi ile, hammadde ihtiyacı olan ülkelerin, eskiden beri ekonomik ilişkileri olan Osmanlı İmparatorluğu üzerine eğilmelerine yol açmıştır. Bunun için en sağlıklı yol da Osmanlı ile ticari alanlarda anlaşmalar yapmaktan geçmekteydi. Bu I. Murat döneminden beri devam ettiğinden, Avrupa için zor olmayacaktı. Kapitülasyon (Ahidname) denilen bu anlaşmalar, Osmanlının ülkelerarası ticarete pek önem vermemesi sonucu tek taraflı kalarak, Osmanlı için bir yük haline gelmiştir.

Endüstri devrimi yapan ve sömürgecilik yarışına giren batılı devletler için en sağlam yol, kapitülasyon sisteminden yararlanarak, malî gücünü arttırmak isteyen Osmanlıya yardım elini uzatır gibi görünüp yeni haklar almaktı¹⁴.

Rus Çarlığı ile girişilen Kırım Savaşı sonucu zor duruma düşen Osmanlı, İngiltere, Fransa ve İtalya'yı yanına müttefik olarak almıştı. Ama aldığı yardımları savaş giderleri için kullanan Osmanlı, Londra-Paris'teki firmalara olan borcu ile dış borçlanma dönemini açmış bulunuyordu. 127 milyon liralık dış borç faizi ile birlikte 259 milyon olmuş ve 6 Ekim 1875'te Mahmut Nedim hükûmeti, "5" yıl süreyle düzenli borçların ancak yarısını nakit para ile kalanına da %5 faizli senet verebileceğini ilan ederek, Osmanlının malî güçsüzlüğünü, iflasını ilân etmiştir.

Ancak borç veren firmaların alacaklarından vazgeçmeleri söz konusu olmadığından, 20 Aralık 1881 günlü bir kararname (Muharrem Kararnamesi) II. Abdülhamit tarafından yürürlüğe konarak, Osmanlının borç-

14 Ş. Turan, a.g.e., s. 15.

larının ödenmesi için uluslararası bir örgüt oluşturulmuştur. Merkezi İstanbul'da olacak, Düyun-u Umumiye İdaresi (Genel Borçlar Yönetimi) 7 üyeden oluşacak ve Osmanlı Devleti'nin bir tek temsilcisi bulunacaktı. Yıllarca süren borç ödeme dönemi ise 1954'te bitmiştir¹⁵.

ii- Avrupa ile Ticari İlişkiler

Avrupa devletleri kapitülasyonlarla, istedikleri araziye satın alıp yerleşmek hakkını da elde etmişlerdir. Bu alandaki en önemli ilk büyük adım ise İngiltere ile imzalanan 16 Ağustos 1838 Balta Limanı, Osmanlı-İngiliz Ticaret anlaşmasıdır¹⁶.

1838 Ticaret Anlaşmasını aynı yıl Fransa, daha sonra Sardunya (1839), İsveç, Norveç, İspanya, Hollanda, Belçika, Prusya, (1840) ve Danimarka, Toskana (1841)'de imzalamıştır.

Böylece Osmanlı da hızlı bir sömürgeleşme sürecine girmiştir.

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na kadar, dış iktisadî ilişkilerde kapitülasyonlarla bağımlı kalmış; gümrük politikasını dilediği doğrultuda yönlendirememiştir. Osmanlı gümrük politikasında malî kaygılar belirleyici olmuş, gümrükler devlet maliyesi açısından önemli bir gelir kaynağı olarak görülmüştür. Ancak gümrük rüsumunu artırmayı her deneyiminde Babıali, karşısında kapitülasyon engelini buldu; ayrıcalık tanıdığı devletin onayını almak zorunda bırakıldı. Öte yandan 19'uncu yüz-

15 Ş. Turan, a.g.e., s. 16, Ayrıca bakınız, Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara, TTK, 1970.

16 Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, Atatürk Araştırma Merkezi yayını, Ankara, 1990, s. 54-55. Bu anlaşma ile Avrupa'nın kurtulduğu sınırlamalar şunlardı **a- Ticaret Yasakları:** Dış satımı yasak olan ya da özel izne bağlı olan buğday, güherçile, şap gibi stratejik malların alım-satımı tümüyle serbest bırakılıyordu. **b- Yüksek İhracat Gümrükleri:** Osmanlı'nın dışarıya koyduğu yüksek gümrükler kalkıyordu. İthalat gümrükleri kapitülasyonlarla dondurulmuş olmasına rağmen, Osmanlı Devleti dışarıya sattığı mallara yüksek vergi koyabiliyordu. **c- Tezkere Usulü:** Avrupalılar, yerli ürün alıp-satabilmek için Osmanlı Devleti'nden almaları gereken ruhsattan kurtuluyorlardı. **d- Yed-i Vahit (Tekel) Usulü:** Özellikle tarım ürünlerine uygulanan tekel kaldırılıyordu. Çünkü, Avrupa'nın fiyatları istediği gibi saptamasına engel bir yöntemdi. **e- İç Gümrükler:** Avrupa mallarına uygulanıyordu. Osmanlı pazarının her yanında malların aynı fiyatla satılmasını sağlamak istiyorlardı. Ayr. bkn. Şevket Pamuk, "19. yy.'da Osmanlı Dış Ticareti" DİE Yayınları, No. 1831, Ankara, 1995.

yılda mutlakıyetçi Osmanlı Devlet geleneğine karşı liberal düşünceye sığınan Osmanlı aydını, iktisadi alanda da liberalizmi benimsedi¹⁷.

19'uncu yüzyıl liberal dış ticaret görüşlerine, ilk eleştiriler gazeteci-yazar kesiminden geldi. Namuk Kemal Hürriyet Gazetesi'nde Osmanlı Devleti'nin sorunlarını irdelerken, sanayiın dış ticaret serbestliği yüzünden çöktüğünü belirtiyor, "*devlet hürriyet-i ticareti öyle bir zamanda ilân etti ki, memleketimizde sınaat ve marifet tamamıyla inkıraz halinde idi*" diyordu. Dönemin diğer bir gazetecisi Ahmed Midhad Efendi **Ekonomi Politik ve Hallü'l-Ukad** başlıklı yapıtlarında Adam Smith'in görüşlerini eleştiriyor, getirdiği ilkelerin ancak İngiltere gerçeğiyle bağdaşabileceğini ileri sürüyordu. Öte yandan İngiltere'nin bile serbest dış ticaret politikasını uygulamadığını kaydeden Ahmed Midhat, kanıt olarak bu ülkede şekerden alınan ağır gümrük vergisini gösteriyordu¹⁸.

İttihat Terakki, Birinci Dünya Savaşı'nda fırsat yakalayıp kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırdı. Ardından *ad valorem*¹⁹ tarifeden spesifik tarifeye geçildi. Yani, Babıali, artık seçici bir gümrük politikası izleyebilecek, gümrüklerini yabancı devlet onayını almaksızın dilediğinde yükseltebilecekti. Yeni gümrük tarifesi iktisadi bağımsızlık doğrultusunda atılmış önemli bir adımdı. Savaş yıllarında Babıali, yeni gümrük tarifesinin yanı sıra, Almanya'dan esinlenerek Osmanlı dış iktisadi ilişkilerini yönlendirici düzenlemeleri de kabul etti²⁰.

III. 20. yy'da Bölgeselleşme – Küreselleşme İkilemi

Avrupa ve Osmanlı'daki tüm bu gelişmelerin ardından, dünyanın bölgesel birliklere doğru gittiğini görüyoruz. Bölgesel bütünleşmelerin bir başka boyutu olarak karşımıza çıkan küreselleşme ise halen birçok çevrede tartışılan bir kavram olarak görünüyor.

17 Zafer Toprak, *Millî İktisat - Millî Burjuvazi, Türkiye'de Ekonomi ve Toplum (1908-1950)*, Tarih Vakfı Yurt Yayını, İstanbul, 1995, s. 50.

18 Z. Toprak, a.g.e., s. 28-29.

19 Latince "değerine göre" anlamına gelen vergi türü, "Değer esasına dayanan vergiler" anlamına gelir. Bu vergi, bir malın fiziksel ölçülerinden (kilo, litre) değil, değeri üzerinden belirli bir oran ile alınır. Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*.

20 Z. Toprak, a.g.e., s. 50.

Öncelikle, küreselleşmenin (globalleşme) bir tanımını verecek olursak; *"Kumanda ekonomisinin küçülmesi, devletin bütün sosyal ve ekonomik işlevlerinden vazgeçmesi, bunun yanında, bir de pazarın dünya ölçeğinde tek pazar haline gelmesi"*, küreselleşme dediğimiz olaydır²¹.

Yeni dünya düzeni savunucuları, büyük liberal düzenin kaçınılmaz olduğunu söylüyorlar. Bu da demokrasinin yeniden tanımlanmasını zorunlu kılıyor. Demokrasi, pazar düzeninin işbirliğine indirgeniyor. Tek pazar olan küreselleşme, kapitalizmin gelişmesinde bir aşama olarak görülüyor. Ulusal devletler de büyük kapitalist düşünüşün ortaya çıkardığı yapılar olarak içinde kalmayıp, sınırlarını aşarak, dünya ölçeğinde etkili oluyor.

Bir kriz sonrası ortaya çıkan küreselleşme, sermaye birikim sürecinde sıkıntı başlaması sonucu ortaya çıkan kriz olgusunun sonucudur. Ekonomik bir olgu olmasına rağmen toplumsal alana da yayılmaktadır.

Üretim ve dünya ticaretinin düşmesi ile birlikte işsizliğin artması, derhal toplumsal alandaki sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Toplumsal çalkantılar da kaçınılmaz olarak politik alanda yansımaları bulmuştur. 1930'lu yıllarda faşizmin hızla yükselmesi ve hatta İkinci Dünya Savaşı, bu krizin politik sonuçları sayılabilir.

Keynes'e göre, *"Gelirler eşitsiz dağıldığı için pazar mekanizması, kendinden beklenen görevi yerine getiremez. Bu eşitsizlik, sürekli olarak arz ile talep arasında dengesizliğe yol açar. Talep düşük kalır, bu da krize neden olur"*. Kriz olmaması ve ekonomik gelişme için talebin suni olarak yükseltilmesi gerekirdi. Bu devletin pazar ekonomisine müdahalesi ile sağlanır. Kapitalizmin krizden kurtulması için adil-eşitlikçi bir toplum ve bunun için de toplumsal ekonomik yaşama müdahalesi şarttır²².

Klasik iktisatçılardan Keynes'e kadar uzanan burjuva iktisadının te-

21 Işık Kansu, Yayına Hazırlayan, *Emperyalizmin Yeni Masalı; Küreselleşme*, Doç. Dr. Gençay Şaylan, *"Küreselleşmenin Gelişimi"*, Ankara, 1997, s. 9.

22 G. Şaylan, a.g.e., s. 10.

orik demeti, insanlığın büyük bir kısmını oluşturan geri kalmış ülkelerin kalkınma sorunlarına kayıtsız kalmıştır. Bu husus, evrensellik iddiası ile ortaya çıkan bir disiplinin sınıfsal dürtüleri ve çıkarları aşamamasıyla yakından ilgilidir²³.

1978'de GSMH gelişmiş ülkelerde 8.500 - 9.000 \$ iken, gelişmekte olan ülkelerde 1.500 \$, 1990'larda bu rakam gelişmiş olan ülkelerde 23.000 \$'a, gelişmekte olanlarda ise ancak 2.500 \$'a çıkmıştır²⁴.

"Dünya küreselleşmeye doğru mu gidiyor?" sorusu yanında, bölgesel birleşmelerde sürekli bir artış görülmektedir. Merkantilist dönemde ve daha uzun bir süre uluslararası teori ve analizlerde siyaset ile ekonomi birbirinden ayrılarak ele alınmıştır. Bu ayrıştırmanın birinci nedeni, liberalizmin kendisi ile ilgilidir. *"Liberalizmde ekonomik sistem üretim, dağıtım ve mal-hizmet tüketimine dayanır ve bu doğal yasalar içinde belirlenir. Siyasal otorite de doğal duruma uygun olarak, otomatik bir işlev yüklenir."* Liberal ekonomi öğretisi, başlangıcından yani 18'inci yüzyıl sonundan beri, refah artışının yalnızca iç üretim artışı değil, aynı zamanda uluslararası müdahaleden, sermaye hareketlerinden de kaynaklanacağını, bunun da ancak bütün ülkelerin birlikte, serbest piyasa ekonomisi koşullarından devlet müdahalesi olmadan katılmasıyla mümkün olacağını savuna gelmiştir. İkinci neden ise; siyasal sistemin güç, etki ve kamu kararlarına dayanmasıyla ilgili olmaktadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra devlet, ekonominin doğal dengesizliklerini gidermek yerine, ona sürekli müdahale etmiştir. Böylece devlet karar alanını genişletip etkili duruma gelmiştir. Bu da, 1970'lerdeki ekonomik krizi ve küreselleşme eğilimlerini gündeme getiren çelişik süreçlere yol açmıştır²⁵.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, uluslararası düzenle ilgili olarak, zamanın Amerika Birleşik Devletleri (Roosevelt) yönetimi, savaş sırasında

23 Taner Timur, *Küreselleşme ve Demokrasi Krizi*, Ankara, 1996, s. 61, Ayrıca bkn. Gülten Kazgan, *Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen*, İstanbul, 1997.

24 G. Şaylan, a.g.e., s. 9.

25 Beril dedeoğlu, *Adım Adım Avrupa Birliği*, İstanbul, 1996, s. 18-19, Ayr. bkn. Rıdvan S. Karluk, *Uluslararası Ekonomik Kuruluş ve Birleşmeler*, İstanbul, 1990.

yürüttüğü çalışmalarda bu düzenin "*açık ekonomi*" ilkesi üzerine dayanmasını ve bu ilkenin en önemli unsurunun "*sermaye hareketlerinin serbestliği*" olduğunu vurguluyordu. Bu ilke, açık ekonominin ancak tek dünya sisteminde geliştirilebileceği yolunda bir mesaj taşımaktadır. Gerçekten de sermayenin uluslararası sürecinde İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana yaşanan dev boyutlu gelişmeler, tek bir dünya sistemi yaratarak tekil unsurların hayatını her geçen gün daha fazla içine sokmaktadır²⁶.

1968 yılında Young, "*Uluslararası alandaki sistemler giderek birbirlerine benzeyecektir. Bu noktada bir süper gücün belirleyici etkisi söz konusudur. Bugün için önemli olan aktör ve bölgeler ileride birer alt sistem özelliği gösterecek, blokların politikaları birbirine benzeyecek ve Doğu bloku ulusal hareketler ile dağılacaktır.*" diyerek günümüzü tanımlamıştır²⁷.

Atatürk'ün Mart 1933'te yaptığı konuşmasında, "*Müştemlekecilik ve emperyalizm yeryüzünden yok olacak ve yerlerine milletler arasında hiçbir renk, din ve ırk farkı gözetmeyen yeni bir ahenk ve işbirliği çağı hakim olacaktır.*" sözleri de geleceği tanımlar niteliktedir²⁸.

İki bloklu uluslararası yapının çözülmesiyle "tek dünya" küreselleşme tartışmaları gündeme gelmiş ve bir yandan tek dünya sistemi oluşturma çabaları sürerken, öte yandan uluslararası sistemin etkili aktörleri kendi çevrelerinde ekonomik ve siyasi olarak daha etkin olabilecekleri bölgeler yaratmaya yönelmişlerdir.

Bütünleşme olgusunun karakteristiği, hem ortak çıkarları için işbirliği yapan ulus-devletlerin eylemlerini hem de bunu yaparken kullandıkları yöntemleri ve kurumları ifade eden bir kavramdır. İki ya da daha çok ekonominin birbirlerine gereksinme duymalarından kaynaklanan bir hareket olmakla birlikte, bu hareket içinde ekonomi ile siyaset bir-

26 B. Dedeoğlu, a.g.e., s. 21.

27 B. Dedeoğlu, a.g.e., s. 21.

28 Ü. Haluk Bayülken, "*Atatürk İlkelerinin Türk Dış Politikasına Etkisi*", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Ankara, Kasım 1996, C. XII, Sayı: 36, s. 903.

birine karışmış durumdadır; ikisi de tek başına düşünülmemektedir. Asgari ortaklık içinde ve "en iyi" etrafında merkezileşerek oluşan birliklerde sosyal nomlar çıkarların bütünleştirilmesinde, teknolojiye ekonomik sistemde en önemli çerçeveyi oluşturur. Ama, temel belirleyici, bütünleşmenin oluşma koşulları ve buna neden gerek duyulduğudur.

Bu noktada, bütünleşme kavramının birbirine benzer gibi görünen ama farklı içerikler taşıyan diğer kavramlar ile anlam kazandığını belirtmek gerekir. Bütünleşme, ortaklık kurma, birleşme, birlik oluşturma, topluluk olma kavramlarını kullanarak açıklanmaktadır. Bütünleşme teorisi, farklı düzeylerde kurulan iki ya da daha çok siyasal topluluğun oluşturduğu bir birliğin, siyasal topluluk formasyonunun incelenmesidir. Bütünleşme yolu ile biraraya gelen topluluklar siyasal ve ekonomik olup, dini ve kültürel olmayan topluluklardır. Gönüllü olarak biraraya gelerek yeni bir siyasal topluluk oluşturulur ve üyelerin gücü ne olursa olsun topluluk avantajlarının dağılımında yetkili bir karar merkezi bulunur. Bütünleşme, bir toplumun bireyleri arasında barışçıl değişimin beklentilerini uzun bir süreyle güvence altına alacak kadar güçlü ve yaygın bir toplum, kurumlar ve uygulamalar bilincinin belli bir bölgede elde edilmesi olarak görülmektedir²⁹.

Bu bağlamda, Avrupa Birliği uluslararası bölgesel bütünleşme kavramı çerçevesinde parasal birlik ile siyasal birlik oluşumlarının karşılıklı ilişkilerinin niteliğine göre gelişen bir süreç olarak değerlendirilmelidir³⁰.

IV. Avrupa Birliği'ne Giden Yol

Napoleon'un Avrupa'yı kan dökerek birleştirme çabalarını izleyen yıllarda Avrupalılar barış içinde bir birlik yaratmanın çabasına girmişlerdir. Ünlü besteci Beethoven'in bu çerçevede bestelediği ve Avrupa temasını işlediği ünlü Beşinci Senfonisi'nin koro bölümünde yer alan "The

29 B. Dedeoğlu, a.g.e., s. 22.

30 Yakup Kepenek, "Avrupa Topluluğunda Ekonomik Bütünleşme Sorunu" ODTÜ Geliştirme Dergisi, c.xx, No.1-2, 1993. Ayrıca bakınız. Ekonomik Birleşmeler Teorisi Yönünden Türkiye'nin AET Üyeliği ve Sanayileşme Sorunu, AİTİA Yayını, Eskişehir, 1976.

Glorious Moment" adlı kantatı, 1815 Viyana Kongresi'nin açılışında çalınmıştır. Duygu yüklü bir coşku ve sevinç şarkısı olan bu kantat, Avrupa Birliği'nin barış içinde gerçekleşmesini amaçlamıştır³¹.

İkinci Dünya Savaşı'nın kanlı yıllarında, 1924'te Kont Coudenhove Kalergi'nin "Pan Avrupa Birliği" ve 1930'da ki M. Briand'ın "Avrupa Federal Birliği" düşünceleri de yankı bulamamış, ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra devletler bu konuda ciddi düşünmeye başlamışlardır³².

Almanya'nın Avrupa ekonomisi ile bütünleştirilmesi Avrupa'da konfederatif bir çözüm olarak görülmekle beraber ABD tarafından da tercih edilmesine rağmen, SSCB'nin karşı gelmesi ile geliştirilememiş bir çözüm olarak kalmıştır. 5 Eylül 1944'te Belçika, Hollanda, Lüksemburg ekonomik birlik gereğini düşünerek, Nisan 1946'da **Benelux**'ü kurmuşlardır³³.

Napolyon kanla Avrupa'yı birleştirmeye çalışmıştı. 19 Eylül 1946'da, Churchill ünlü Zürih konuşması ile Avrupa Birliği'ni önermişti. Fransız ve Alman, İngiliz ve İngiliz Milletleri Topluluğu arasındaki işbirlikleri ayrı birer birlik olacaktı. Ancak, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Jean Monnet bu fikrin babası olarak, Avrupa'da sadece Almanya'nın, gelişiminin sınırlandırılması ile değil Avrupa'ya katılımı ile bir düzenin sağlanabileceği görüşünde idi³⁴.

Savaşın ana maddesi olan "demir-çelik" tek bir elde toplanmalı idi. Egemenlik gücü de ortak bir otoriteye geçmeli idi. Böyle bir birlik ancak savaşları önleyebilirdi. Bu yalnız ülkeler içi koalisyonlarla değil insanların da bütünleşmesi ile mümkün olabilirdi³⁵.

Monnet Avrupa Kömür Çelik Topluluğu görüşünü, Prof. Walter Hollstein ile geliştirdi. Ona göre, topluluğun şu organları olmalı idi. Yük-

31 R. Karluk, a.g.e., s. 37.

32 İlhan Tekeli - Selim İkin, *Türkiye ve Avrupa Topluluğu I, Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı*, Ankara, 1993, C.1, s. 39.

33 R. Karluk, a.g.e., s. 41.

34 Esra Çayhan - Nursin Ateşoğlu Güney, *Avrupa'da Yeni Güvenlik Arayışları, NATO - AB - Türkiye*, s. 93, AFA Yayın., 1996, İstanbul.

35 R. Karluk, a.g.e., pg. 39.

sek Otorite, Adalet Divanı, Milli Bakanlar Konseyi, Ortak Meclis. Fransız Dışişleri Bakanı, Robert Schumann, 9 Mayıs 1950'de kömür-çelik için bir birlik düşüncesi önerdiler, savaş endüstrisinin temeli olan bu maddelerin üretimi ve kullanımı supranasyonal (milletlerüstü) bir organa bırakılmalı idi. Schumann'ın Planı 20 Haziran 1950'de yürürlüğe girdi ve Almanya, İtalya, Fransa ve **Benelux**'ün katılması ile devam etti.

Soğuk Savaş dönemindeki gelişmelere baktığımızda, batılı itilaf güçleri güçlenmişti. 1947'den bu yana, Amerika Birleşik Devletleri SSCB'ye Truman ve Marshall Planları ile "yayılmacı bir politika" –containment policy– izlemiştir. Sovyetlerden Batı Avrupa'ya doğru bir yayılma görülmüştür. Batı Avrupa'nın yeniden yapılanması Marshall Planı ile olmuştur. Eğer ekonomik istikrarsızlık sözkonusu olur ise bu politik istikrarsızlığa sebep olacaktı. Asıl yardım Avrupa'ya ABD tarafından bağış olarak yapıldı. Bu malî yardımın yürütülebilmesi için ise bir organizasyona ihtiyaç vardı. ABD, Avrupa ve Avrupalı elitler arasında özellikle Fransa Almanya arasında bir işbirliği oluştu. Amerika için önemli olan SSCB'ya karşı güçlü bir Avrupa fikri idi. Ulus–devlete ayrılmış bir Avrupa vardı. Fransızlar içinse önemli olan Almanya'nın kontrol altına alınması, durdurulması idi. Almanlar için de önemli olan 1947'den sonra SSCB'ye karşı önce ekonomik sonra da askeri yolla kuvvetlenmesi idi. Fransızların korktuğu da bu idi. Fransızlar Almanların Avrupa Birliği Organizasyonu ile kontrol altına alınabileceği düşüncesindeydiler. Bu düşüncenin fikir babası, Jean Monnet, Fransa Planlama Organizasyonu Başkanı, bir plan öne sürdü. 9 Mayıs 1950'de Robert Schuman, Fransa Dışişleri Bakanı tarafından yürütüldü. Plan temelde Batı Almanya ve Fransa'daki kömür ve çelik endüstrilerinin tek bir çatı altında toplanmasına dayanıyordu. Bu teşebbüs Benelux ülkeleri ve İtalya'nın 20 Haziran 1950'de katılımı ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu olarak sonuçlandırıldı³⁶.

AKÇT'nin 18 Nisan 1951 tarihli Paris Andlaşması ile kurulup, 25

36 R. Karluk, a.g.e., s. 42.

Eylül 1952'de resmen faaliyete başlaması, Avrupa'da birlik düşüncesinin daha da kuvvetlenmesine yol açmıştır. 1950, Kore Savaşı'nın çıkması ile ABD, Almanya'nın kendi milli ordusunu kurmasını istemiştir. Fransa hükümeti de Pleven Planı olarak bilinen karşı planı sunmuştur. Jean Monnet'in kaleme aldığı bir öneri de Avrupa'da bir Avrupa Savunma Topluluğu (The European defence Community) kurulmasını öngörüyordu. Her ülkenin bir millî ordusu ve bir de Avrupa Ordusu olacaktı. Böylece, 27 Mayıs 1952'de Avrupa Savunma Topluluğu Andlaşması imzalandı. Avrupa Politik Topluluğu Andlaşması tasarısı milli meclislerden onay beklerken, o günkü konjoktür içinde gerçekleşemedi. Avrupa Politik Topluluğu'nun anlamını yitirmesine neden oldu. Doğan boşluk ise İngiltere'nin önerisi ile savunma amaçlı BAB'nın kurulmasıyla kapatılmaya çalışıldı. Brüksel Andlaşması Örgütü adı da verilen bu andlaşmanın tam ismi "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel İşbirliği ve Ortak Savunma Andlaşması"dır. AKÇT gibi 50 yıllık bir süre için kurulmuştur. BAB'nın başlıca görevi, üyeleri arasında savunma ve dış politika alanında işbirliğini sağlamaktır. Federal Almanya'nın NATO çerçevesinde ve BAB'nın kontrolünde yeniden silahlandırılması Sovyetler Birliği'nin hoşuna gitmeyerek, 1955'te alternatif bir birleşme olan Varşova Pakti'ni kurmuştur³⁷. Doğu'da ki gelişmelere baktığımızda, AT'ye paralel olarak sayabileceğimiz COMECON kurulmuştur. Eğer demokratik düzen kurulursa, bu insan haklarının yerleşmesi, savaşların önlenmesi anlamına gelmekte idi. 1. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye Doğu Avrupa Topluluğu'nun kurucusu iken, Yakın Doğu Avrupa'da batıdan dışlanmıştı³⁸. 1951'de Kore Savaşı'yla, SSCB'nin Uzak Doğu'ya olan genişlemesi, Soğuk Savaş Döneminin önemli bir konusuydu. NATO kurulduğunda, Almanya bu organizasyonun içine katılmıyordu. Böylece, Almanya askeri açıdan güçlenecek, ancak, Almanya üzerindeki Fransız kontrolü kaybolup yerini NATO ve ABD'ne bırakacaktı ki, Fransa'nın istemediği bir durumdu³⁹.

37 R. Karluk, a.g.e., s. 45.

38 Atilla Eralp, "Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikaları, AB - Doğu Avrupa İlişkileri", 8.12.1997, Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Araştırma Uygulama Merkezi, bilgi notu.

39 Atilla Eralp, a.g. bilgi notu.

Türkiye Avrupa Birliği'ne üyelikte kolaylık olur düşüncesiyle BAB'ne girmeye önem vermiş ama Avrupa Birliği'ne üye olma şartı konunca, Türkiye ortak üyeliğe razı olmuştur. Doğu Avrupalı eski komunist ülkelerin, BAB'nın ortak dış politikası ile askeri stratejisinin oluşturulmasından sorumlu organlarına katılmalarını kararlaştırılırken, Avrupa güvenliğinde kilit rol oynayan Türkiye'yi bunun dışında bırakmıştır. Çünkü, AB Türkiye'yi, Avrupa savunmasına katkıda bulunacak bir ülke olarak değil, Avrupa'yı ciddi savunma riskleriyle karşı karşıya bırakacak bir ülke olarak görmektedir. Türkiye'nin katılımı ile, savunulması gereken sınırlarının Ermenistan, Gürcistan, İran, Irak, Suriye'ye kadar genişlemesi ve bölgedeki etnik (Kürt-Ermeni) sorunlarının Avrupa'ya taşınması korkusu Türkiye'nin üyeliğine engel olmaktadır⁴⁰.

Avrupa'da daha geniş bir ekonomik bütünleşmenin oluşturulması gereği sonucunda yapılan çalışmalarda, 1955 tarihinde AKÇT'nin üye ülkeleri Dışişleri Bakanları bir komite oluşturarak, öncelikle ekonomik bütünleşme (entegrasyon) oluşturacak bir topluluğun çalışmalarını tamamlamışlar ve iki yeni topluluk oluşturulması yönünde rapor vermişlerdir. Mart 1957'de Roma'da imzalanan andlaşma ile AET ve EURATOM kurulmuş ve 1 Ocak 1958'de Andlaşmalar yürürlüğe girmiştir. AET Andlaşmasının süresi sonsuzdur. Roma Andlaşması, Topluluk temel kurulları, politikaları, denizaşırı bölge ve toprakların katılımı, Topluluk Organları ile genel ve son hükümlerden oluşur.

Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ise o dönemde, atom enerjisinin sanayi ve enerji üretiminde barışçı amaçlar için kullanılmasını amaçlamıştır. Enerji ihtiyaçlarını atom enerjisini kullanarak giderilmesini düşünmüşlerdir. 1956 Mısır-İsrail Savaşı ve İngiltere-Fransa'nın Süveyş Kanalı'na müdahalesi ile başlayan buhran döneminde, Avrupa'ya Orta Doğu'dan petrol ikmalı aksamıştır. Petrole bağımlılığı azaltmak düşüncesiyle, EURATOM devreye girmiştir.

---

⁴⁰ R. Karluk, a.g.e., s. 46, Ayr. bkn. M. Ali Birand, *Türkiye'nin Ortak Pazar Macerası 1959-85*, İstanbul, 1987.

V. AB'nin Genişlemesi

Avrupa Topluluğu'nda ki büyüme, birinci genişleme ile İngiltere, İrlanda ve Danimarka ile 1973 yılında gerçekleşmiştir. 1981'de Yunanistan'ın katılımı ile üye sayısını 10'a çıkarmış, 1986'da İspanya ve Portekiz ile ve 1995'te Avusturya, İsveç ve Finlandiya ile 15'i bulmuştur.

İlk planda alınması düşünülen ülkeler ise şöyledir;

İlk beşler listesi; Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan, Estonya ve Slovenya,

İkinci beşler listesi; Slovakya, Romanya, Bulgaristan, Litvanya, Letonya'dır.

11'nci sırada Kıbrıs ve 12'nci sırada olduğu düşünülen ancak 12-13 Aralık 1997 Avrupa Lüksemburg zirvesi ile sırası belli olmayan ülke Türkiye'dir.

Türkiye gibi başvuruda bulunan diğer ülkeler olarak da Fas, Güney Kıbrıs Rum Kesimi, Malta, İsviçre, Norveç ve Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerini sayabiliriz.

Fas'ın 8 Temmuz 1987'deki başvurusuna Roma Andlaşması hükümlerine uymadığından bir Akdeniz ülkesi olduğu görüşü ile red cevabı verilmiştir. Türkiye'nin başvurusu ile ilgili kısım konunun son bölümünde yer alacaktır.

Kıbrıs Rum kesimi ve Malta ise 4 Temmuz ve 16 Temmuz 1990'da başvurmuşlardır. Rum Kesimi için tam üyelik kapısı aralanırken, Malta'ya ekonomik yapısal sorunları ileri sürülerek hazır olmadıkları belirtilmiştir. Topluluk 1 Nisan 1971'de Malta ile tercihli olmayan, 19 Aralık 1972'de Kıbrıs ile Ortaklık Anlaşması imzalamıştır. Taraflar arasında bir Gümrük Birliği kurulması öngörülmektedir⁴¹.

41 Kıbrıs'ın üyeliği konusunda AT uluslararası hukuku ihlal etmektedir. Çünkü, Kıbrıs ile Türkiye arasında 28 Aralık 1995 tarihinde imzalanan Ortak Bildiriye göre alınan kararda "Nihai siyasal

İsviçre ve Noreç'in başvurularına baktığımızda, EFTA üyesi olan İsviçre 20 Mayıs 1992'de, Norveç ise 25 Kasım 1992'de AT'ye başvuruda bulunmuşlardır. İsviçre yaptığı halk oylamasından olumsuz sonuç çıkması üzerine üyelikten vazgeçmiştir. Norveç'e ise 24 Mart 1994'te olumlu görüş bildirilmiş, ancak 27 Kasım 1994 halk oylaması ile olumsuz sonuç alınca, –halk AT'nin kendi ahlak değerlerine uymadığı görüşündedir– Norveç'te üyelikten vazgeçmiştir. Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri; Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla AT doğu ile ilişkilerini artırmıştır. 16 Aralık 1991'de Polonya, Çek Cumhuriyeti ile Avrupa Anlaşmaları imzalanmış, 1 Mart 1992'de yürürlüğe girmiştir. Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, AT'ye üyelik için başvurmuşlardır ve üyeliklerinin Türkiye ile AT arasındaki Gümrük Birliği'ne rağmen, Türkiye'den önce gerçekleşmesi beklenmektedir⁴².

VI. AB ve Türkiye İlişkileri

Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşları sonunda, Türkiye'de ki duruma bakacak olursak, bu dönem için Millî Mücadele ile başlayan Atatürk Dönemi demek daha uygun düşer. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Ordusu her cephede yenik düşmüş, ağır şartlarda bir mütareke imzaya zorlanılmış, toplum fakir ve perişan haldedir. Ülkeyi savaşa sürükleyen saray ve çevresi ise kendi çıkarlarını düşünmekte, ordunun mühimmatı yetersiz, İtilaf Devletleri mütareke hükümlerine riayet etmemekte, hristiyan milleti açığtan veya gizlice kendi isteklerini gerçekleştirmek, devleti yıkmak amacıyla çalışıp durmaktadır.

Bu şartlar altında 3 teklif öne sürülmekte;

- İngiltere'nin himayesini kabul etmek,

bir çözüme varıldıktan sonra Kıbrıs'ın tam üyeliği gündeme gelecektir. Ancak, bu konuda 1959 Londra ve Zürih Andlaşmaları'nda öngörüldüğü üzere, Kıbrıs'ın Türkiye ve Yunanistan'ın üye olmadıkları uluslararası siyasi ve ekonomik birliklere katılmayacağı hususu önemle gözönünde bulundurulacaktır." Maddesi yer almaktadır. R. Karluk, **AB ve Türkiye**, s. 676. Avrupa bu konuda çifte standartlı bir yaklaşım göstermektedir.

42 R. Karluk, **a.g.e.**, s. 58.

- ABD'nin mandası altına girmek,
- veya ülkeyi bölgelere bölerek her bölgenin kendi imkanları doğrultusunda yönetilmesine izin vermek.

Bu şartlar altında, tek bir çözüm mümkündü. O da ulus egemenliğine dayalı tam bağımsız yeni bir Türk Devleti yaratmak. Bu daha Atatürk'ün Samsun'a çıkmadan kafasında planlayıp, Anadolu topraklarına çıktuktan sonra da uygulamaya başladığı bir çözümdü⁴³.

"Yabancı bir devletin koruyuculuğunu ve kollayıcılığını istemek insanlık niteliklerinden yoksunluğu, güçsüzlüğü ve beceriksizliği açığa vurmaktan başka bir şey değildir. Gerçekten bu aşağılık duruma düşmemiş olanların, isteyerek başlarına yabancı bir buyurman getirmeleri hiç düşünülemez."

Bu şartlar altında yeni bir Türk devleti yaratmak için diğer devletlerden yardım almak gerekiyordu. Bu devlet de 1917 Rus Bolşevik Devrimi sonrası kurulan Rus Rejimi idi. Türkiye ve Rusya arasında 1920'lerde başlayan yakınlaşma ve dostluk Atatürk'ün tanımladığı gibi bir çeşit gerekliliğin sonucu idi. 1936'dan bu yana, batılılar Türkiye'yi uluslararası platformda Lozan Konferansı ile tanımaya başlamışlardı⁴⁴.

Bu dönemde Türk–Amerikan ilişkilerinin başlangıcı 19'ncü yüzyıla dayanmakta, 1830 ticaret anlaşmasıyla, ancak 20'nci yüzyıl başlarındaki Amerikan misyonerlerin etkinlikleri ve aynı zamanda tütün–kuşüzümü üzerine olan ticarete sınırlama gelmiştir. 1917-27 arası diplomatik ilişkilerdeki durgunluktan sonra, Sovyet komünist tehdidi ile ABD ve Türkiye arası bir yakınlaşma sözkonusudur⁴⁵.

1923'te Cumhuriyetin ilanı ile "Yurtta barış, dünyada barış" sloganı ile yürütülen bir dış politika amaçlanmış bunun da en güzel örneğini Ata-

43 M.K. Atatürk, *Nutuk*, Atatürk Araştırma Merkezi yayını, Ankara, 1989, s. 9.

44 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İş Bankası Yayını., Ankara, 1984, s. 518.

45 F. Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 819.

türk, Musul sorunu ile göstermiştir. Sorunların görüşmelerle barışçıl forumlarda çözümlenmesi düşüncesiyle hareket edilmiştir. Herkesin toprağının bütünlüğüne, bağımsızlık ve egemenliğine saygı amaçlanmıştır.

Türkiye Avrupa ve Asya'nın bağlandığı jeopolitik önem arzeden konumu ile her zaman dikkat çekmeye devam etmiş ve de edecektir. Doğu ve batı arası köprü görevinde çok hassas ilişkiler kurmuş olması Türkiye'yi daha da önemli bir konuma getirmiştir. Avrupalı, Orta Doğulu, Akdeniz, Karadeniz ve Balkan ülkesi kimliği ile de tanınmaktadır. Tarihsel ve jeostratejik durumu ile bölgesel ve uluslararası politik çevresi Türkiye'nin dış politikasının oluşumunda etkenlerdir⁴⁶.

Türkiye demokratik, insan ve temel hak ve özgürlüklere saygılı hukuk devleti ve serbest pazar ekonomisi ile bir karakteristik çizer. Türkiye dış politikasında uluslararası ilişkiler sözkonusu olduğunda özellikle batı kurumlarında yakın birleşmelere öncelik tanımıştır.

A- Atatürk'ün Çağdaş Uygarlık Olarak Gördüğü Batı'yı Hedef Alması

Batılılaşma ilki yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ilkelerinden biri olmuştur. Eğer Türkiye Avrupa ile işbirliği içinde olmazsa, Atatürk'ün ifade ettiği gibi, ekonomide, teknikte, bilimde öncü olan batı uygarlığının altında ezilmeye mahkum olacaktır.

Atatürk daha o yıllarda, Avrupa'nın ileride içine düşeceği durumu görmüştür.

"Bence, dün olduğu gibi yarın da Avrupa'nın mukadderatı Almanya'nın alacağı vaziyete bağlı bulunacaktır. Fevkalâde bir dinamizme sahip olan bu yetmiş milyonluk çalışkan ve disiplinli millet, üstelik millî ihtiraslarını kamçılatabilecek siyasî bir cerayana kendisini kaptırdı mı,

---

46 Mehmet Gönülöbol - Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası 1919-38**, Atatürk Araştırma Merkezi yayını, Ankara, 1997.

ergeç Versay andlaşmasının tasfiyesine girişecektir." 1932, (Cumhuriyet Gazetesi, 8.11.1951)

"Çok zaman geçmeden Avrupa'da bir fırtına kopacak, bu müthiş kargaşa dünyanın her tarafına yayılacak ve insanlık umumî bir harb felâketinin bütün kötülükleri ile bir kere daha karşılaşacak! Bu kanlı, tehlikeli durumda tarafsız kalmak, harbe katılmamak ve devlet gemisini bu fırtına ortasında hiç bir maniaya çarptırmadan yöneterek harp dışında ve barış içinde yaşamaya çabalamak bizim için hayati ehemmiyeti haizdir." 1938, (Nihat Reşat Belger, Ulus Gazetesi, 10.11.1961)

Asker kişiliğinin yanında barıştan yana olan Atatürk, bölgesel barış ile dünya barışına ulaşabileceğini belirterek, bu amaçla bir araya gelmesi gerektiğini belirtip AT'nın kuruluş amacını da daha o yıllarda ifade etmiştir.

"Türk Cumhuriyeti'nin en esaslı prensiplerinden biri olan yurttaki barış, dünyada barış gayesi, insaniyetin ve medeniyetin refah ve ilerlemesinde en esaslı etkin olsa gerektir. Buna elimizden geldiği kadar hizmet etmiş ve etmekte bulunmuş olmak bizim için övünülecek bir harekettir." 1933 (Atatürk'ün T.T.B.IV, s. 560)

"Bizim kanaatimizce beynelmilel siyâsî güvenliğin gelişmesi için ilk ve en mühim şart, milletlerin hiç olmazsa barışı koruma fikrinde, samimî olarak birleşmesidir." 1932, (Atatürk'ün S.D.I, s. 357)

Sosyal-ekonomik hayatta geçmişe değil, yeni gelişmelere dayanarak hareket edilmesi düşüncesinde olan Atatürk, bu konuda taklitçi değil, öğrendiklerimizi kendi bünyemize uygun olarak almamızı söyleyerek, medeniyet seviyesini benimseme amacını açıklamaktadır.

"Medeniyet yolunda muvaffakiyet yenileşmeğe bağlıdır. Sosyal hayatta, iktisadî hayatta, ilim ve fen sahasında muvaffak olmak için yegâne gelişme ve ilerleme yolu budur. Hayat ve yaşayışa hakim olan hükümlerin zaman ile değişme, gelişme ve yenileşmesi gereklidir. Medeniyetin icatları, fennin harikaları, cihanı değişiklikten değişikliğe sürüklediği bir de-

virde asırlık köhne zihniyetlerle, maziye düşkünlükle mevcudiyetin muhafazası mümkün değildir."

Atatürk, Türk halkının da bu konuda ki özelliğine şu sözleri ile değinmektedir; *"İlerlemeyi, yükselmeyi ve asrın icabını seven ve isteyen güzide bir halkımız vardır. Türk'e müsbet ve iyi bir şey veriniz, bunu reddetmesi ihtimali yoktur."*

Eski Ankara Belediye Başkanı, Bilecik mebusu ve Atatürk'ün çocukluk arkadaşı Asaf İlbay (Atatürk'ün Hususi Hayatı) başlıklı anılarında şunları yazar; "Bir Balkan Birliği'ne lüzum vardır. Beni bırakınız, partinin lideri olarak Balkanlarda bir geziye çıkayım. Balkan devlet adamları ile bir bir konuşayım. Bir Balkan Birliği kurmalıyız. Dünyanın ufuklarında kara bulutlar görüyoruz. Balkan Birliği kurulabilirse bir Avrupa Birliği'ne yol açılır. Batı devletlerinde ergeç birleşmesine zorunluk doğar." *

Türkiye politik, modern anlamda, hukukî ve laik Avrupa modelini kurmaya çalışmıştır. Aynı zamanda, Türkiye tüm ülkelerle özellikle de komşularıyla olan ilişkilerini de geliştirme politikası gütmüştür.

- 1932'de Milletler Cemiyeti'ne katılmış, toplu güvenlik amacıyla kendi güvenliğini arttırmış ve dünya ülkeleri arasındaki yerini modern bir millet olarak almıştır.

- İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, Türkiye Birleşmiş Milletlerin (BM) kurucularından olmuştur.

- 1949'da Avrupa Konseyi'nin kurucu üyesi olmuştur.

- 1952'de, Kuzey Atlantik Paktı'na (NATO) katılmıştır.

- 1960'da OECD'nin de kurucu üyesi olmuştur.

- 1963'te, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) tam üyelik amaçlayan ortaklık antlaşmasıyla aday ülke sıfatı almıştır.

Türkiye böylece Avrupa'da ve Batı dünyasında uluslararası politik,

* Atatürk Ansiklopedisi, May yay. 1981, İstanbul, hazırlayan K. Zeki Genç Osman c.1, s. 166

ekonomik ve savunma kurumlarındaki üyelikleriyle bütünleşmesini sağlamıştı. Soğuk Savaş yılları boyunca, Türkiye NATO'nun güneydoğu gücü olarak batı dünyasının güvenlik ve savunmasına yardımcı oldu. İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ilişkilerinin gelişmesiyle daha olumlu bir ekonomik gelişme ve politik olgunluğa erişmesi yanında Latin Amerika'dan Pasifik'e Avrupa'dan Afrika'ya uzanan bir diplomatik ilişkiler ağı kurdu. 1970'lerde Türkiye'nin Sovyetler Birliği ve diğer Varşova Paktı ülkeleriyle gelişmekte olan ilişkileri uluslararası yatışma (detente) ikliminde kataliz rolünü oynamıştır⁴⁷.

B- Türkiye'nin AT'ye Başvurusu

Türkiye en başından itibaren Avrupa'daki bütünleşme hareketine karşı hevesli bir tutum göstermiştir. AET'ye ortak üyelik başvurusu sonrasında, Roma Antlaşmasıyla devam eden süreç, 1963'de Türkiye'nin tam üyelik sürecini başlatan Ankara Andlaşması'nın imzasıyla devam etmiştir.

1973'de üyeliğin geçiş döneminin şartlarını çerçeveleyen Katma Protokol imzalanmıştır. Bu protokola göre, Gümrük Birliği 1995 sonu itibariyle sonuçlanacaktı⁴⁸.

1970'lerde Türkiye ile Topluluk arasındaki ilişkilerinde Türkiye'nin ekonomik sıkıntıları sebebiyle durgunluk ve hareketsizlik dönemi geçirmiştir. 14 Nisan 1987'de Türkiye'nin tam üyeliği için yeni bir ivme kazandırmayı amaçlayan bir süreç yeniden başlatılmıştır.

1989'daki Avrupa Komisyonu kararına göre Türkiye tam üyeliğe uygun bulunurken 1990'da Avrupa Topluluğu Komisyonun kararını tasvip etmiştir. 6 Mart 1995'te Türkiye-AT arasındaki Gümrük Birliğinin 1 Ocak 1996 tarihi itibariyle yürürlüğe girmesine Avrupa Parlamentosu tarafından onay verilmiştir.

Türkiye 30 Ekim 1995'de ki AT Konseyi toplantısında "Türkiye'nin tedricen ve etkili bir tarzda GB'ne giriş için gerekli teknik hazırlığı yapması yükümlülüğünü" teyit etmiştir. GB Türkiye'nin AT ile olan ilişkilerinde önemli bir deşirmentaşı olmakla birlikte tam üyeliğe geçiş dö-

47 Dışişleri Bakanlığı web. <http://www.mfa.gov.tr/Grupf/princip.htm>.

48 Rıdvan S. Karluk, *GB Dönemecinde Türkiye*, Ankara, 1997.

neminde önemli bir süreçtir.

i- Ortaklık Anlaşması

Avrupa ile ekonomik bütünleşmenin öneminin farkında olan Türkiye için Yunanistan'ın tutumunu takip etme politikası burada da kendini göstermiştir. Yunanistan'ın AET'ye üyelik başvurusu ardından, Türkiye'deki Demokrat Parti iktidarı, AT'den alacağı avantajları sağlamak konusunda Yunanistan'ı takip etmede endişeli davranmıştır. İthalatın gelişmesi için gerekli olan ekonomik yardımı uman Türkiye, bu doğrultuda 31 Temmuz 1959 ve 12 Eylül 1963'te üyelik görüşmelerine giderek, Ankara Anlaşmasını imzalamıştır⁴⁹.

Buna göre, 33 maddelik bir ana metin ile 2 ek protokolden (Geçici ve Mali Protokol) oluşan anlaşma Türkiye ve At arasında bir ortaklık kurulduğunu belirtmekle birlikte kapsamı ve amacı olarak şöyledir:

• *"Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının çalıştırılma seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektedir..."* (Madde 2/1)⁵⁰

• *"...gümrük birliğinin gittikçe gelişen şekilde kurulmasını..."* (madde 2/2) öngörmektedir.

Ortaklık hükümlerine göre;⁵¹

1. Hazırlık Dönemi (1 Aralık 1964-1969);

Türkiye topluluktan alacağı yardım ile geçiş ve son dönemdeki yükümlülüklerini yerine getirebilmek için gerekli sağlam ekonomiyi kuracaktır.

Hazırlık Dönemi 5 yıl sürecektir.

49 Faruk Sönmezoglu (Derleyen), *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der Yayınları, İstanbul, 1994, Dr. Deniz Vardar, *Türkiye'nin Batı Avrupa Kurumlarına Girişi ve Kamuoyu*, sf. 377.

50 İlhan Tekeli - Selim İkin, a.g.e., sf. 19.

51 Esra Çayhan - Nurşin Ateşoğlu Güney, a.g.e., sf 97.

2. Geçiş Dönemi (Mayıs 1970-1996);

Bu dönem, imzalayan taraflarca, karşılıklı dengeli sorumlulukların yerine getirilmesine dayanır.

- Türkiye ve Topluluk arası GB konması,

- Türkiye ve Topluluk arasında, ek tedbirlerin gerektirdiği şekilde ortaklığın devamı açısından düzgün yürütülebilmesi için ekonomi politikalarının sıralanması,

Bu dönem 12 yıldan fazla sürmeyecek, karşılıklı anlaşma ile bazı istisnalara bağlanabilecekti. Nitekim 26 yıl sürmüştür.

3. Son Dönem (1 Ocak 1996 -);

Bu dönem Gümrük Birliğine dayanacak ve tarafların ekonomi politikalarına dayalı yakın işbirliklerini içerecektir.

ii- Hazırlık Safhasındaki İlişkiler

Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu, 15 Eylül 1963'de "... hazırlık safhasında, Türkiye AET'nin sağlayacağı maddî faydalar karşılığında bir iktisadî yük altına girmeyecektir. İthalat rejimini ve gümrük tarifelerini, kalkınma ihtiyacında olan bir ülkenin şartlarına uygun olarak düzenlemekte devam edecektir."⁵² Karşılığında 175 milyon \$ yardım, tütün, üzüm, incir, fındık gibi başlıca ihraca ürünlerinin rüçhanlı tarifeden istifade etmeleri kararı alınmıştır.

20 Mart 1966'da Dışişleri Bakanı Çağlayangil, Türkiye-Ortak Pazar Ortaklık Konseyi toplantısına giderken verdiği demeçte şöyle demiştir: "Ortaklık Anlaşmamıza, ekonomik ve sosyal gelişemiz yönünden büyük ümitler bağlamış bulunuyoruz. Ortaklığımızı Türkiye'nin Batı alemince

⁵² Duygu Sezer, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, A.Ü. SBF, yayımları, Ankara, 1987, s. 480, Ayr. bkn. Esra Çayhan, *Dünden Bugüne Türkiye AB İlişkileri ve Siyasal Partilerin Konuya Bakışı*, İstanbul, 1997.

özellikle Avrupa medeniyeti içindeki yerini tam manasıyla almasını ve ekonomik kalkınmamızın yüksek bir refah seviyesine ulaşmasını sağlayacak belli başlı unsurlardan biri olarak görmekteyiz".⁵³

1990'lardaki ilişkilere baktığımızda en son gelişme olarak Lüksemburg Avrupa Zirvesi'ni görmekteyiz.

12-13 Aralık 1997, Lüksemburg Zirvesi'yle de görüldüğü gibi öteki ülkelerle aynı bağlamda, objektif değerlendirmeye tutulmamıştır. Türkiye'nin iç yapısına ve dış politikasına dair yanlı, önyargılı, abartılı değerlendirmeler yapılmıştır. Avrupa ile onurlu bir soğuk ilişki dönemi başlatılmıştır. Aslında bu zirvede alınan sonuç Türkiye için kaçınılmaz olmakla birlikte bütünleşmeye hazır olmadığımızı, ekonomi, sosyal haklar, özlük hakları gibi konulardaki eksikliklerimizi gidermeden de bütünleşmeye dahil olamayacağımızı gösteren bir zirve olmuştur. Lüksemburg kararları ile ortaya çıkan konjonktürde, Avrupa ile siyasi dialogun kesilmesinin avantajı Avrupa'nın yaramaz çocuğu Yunanistan'ın Türkiye üzerine baskılarını kullanmasının engellenmiş olmasıdır. Türkiye 16 Haziran'da Cardiff zirvesinde AB'nin tutumunu değiştirmesini beklemektedir. **

Türkiye'nin ekonomik gelişmesi ve 60 milyon üzerindeki çoğunluğu genç olan nüfusu ile dünya yazarlarının iştahını kabartan bir ülke konumundadır.

Gümrük Birliğinin Türkiye için ekonomik ve politik yaptırımlarının olması yanında, Avrupa Parlamentosu'nda büyük çoğunluğun oyuyla varılan karar göstermektedir ki Avrupa Birliği için de ekonomik isteklerin gerçekleşmesidir. Türkiye'nin bir müttefik güç olarak stratejik ve politik farkını da göstermektedir. İslâm dünyasının da GB ile önemli bir mesaj gönderilmekte ve dini farklılığa rağmen ekonomik bütünleşmenin engel olmadığı gösterilmektedir. Ancak, tam üyelikteki gecikmeler ve GB'nin

⁵³ Prof. Dr. Ömer Kürkçüoğlu - Prof. Dr. Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, A.Ü. SBF, yayımları, Ankara, 1987, s. 518.

** Yazarın notu: Gelişmeler umulduğu gibi olmadı. Avrupa'nın tutumunda bir değişiklik olmadı.

Avrupa tarafından yerine getirilmesi beklenen yükümlülükleri gerçekleştirmediği için Avrupa'nın ikili oynadığı düşüncesi akla gelmektedir. Avrupa doğu-batı, hristiyan-islâm karşıtlığını gündeme getirmekten kaçınmaktadır. Komünizmin yıkılmasından sonra olacak, farklı uygarlıklar arasında görülecek çatışmaların kültürel temellere dayanacağı bir dünyanın varolacağı görüşü hakim olduğu gibi devirde⁵⁴, İslâm Dünyasındaki çoğulcu ve laik demokrat yapısı ile Türkiye, her zaman Avrupa ülkeleriyle olan ilişkilerinin gelişmesine önem vermiştir. Avrupa ile olan bütünleşme süreci de bu ilişkilerinin kaçınılmaz sonucu olarak karşımıza çıkan Gümrük Birliğini doğurmuştur.

Öte yandan, Yunanistan'ın tüm engellemeleri ile Türkiye'ye 5 yıllık süre içinde verilmesi vaadedilen 2.5 milyon EURO'nun Türkiye bütçesine getirdiği ağır yük de halen tartışılmaktadır. GB'nin düzgün bir şekilde işlemesi için her iki tarafında üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmesi gerekmektedir. Ancak bu yükümlülüklerin kıstası yapıldığında karşımıza çıkan sonuç bir çifte standart mı var sorusunu getirmektedir. Yunanistan'ın bu yükümlülükleri yerine getirmediği halde üye olması, her toplantı öncesi ülkenin ekonomik, demokratik, uluslararası konuları karşısına çıkarılarak oyalama politikası güden bir AB ile karşı karşıya kalınmaktadır⁵⁵.

VII. Sonuç

Avrupa'nın Türkiye'yi üye olarak almaktan vazgeçtiği, gözden çıkardığı düşüncesi ağır basmaktadır. Bu bir bakıma doğrudur. Batı için tehlike unsuru olan bir Sovyetler Birliği ve komünizm tehlikesi ortadan kalkmıştır. Avrupa sınırlarının korunmasını Doğu Avrupa'daki ülkeleri içine almakla sağlamış olacaktır. Siyasî niyet boşluğu sözkonusudur. Avrupa'nın Türkiye'den jeopolitik konumu itibarıyla vazgeçmesi mümkün değildir.

54 Samuel Huntington'un "Medeniyetler Çatışması" (Der. Murat Yılmaz, Vadi Yayınları, Ankara, 1987, s. 43) Ayr. bkn. Zbigniew Brzezinski, *Kontrollden Çıkmış Dünya*, İş Bankası Yayınları, 1993.
55 Milliyet, 20.9.1996.

Kıbrıs sorunu da, siyasal açıdan birlikte olan ilişkileri olumsuz yönde etkilemektedir. Güney Kıbrıs yönetiminin AB'ne tam üyelik adayı olması, oldukça kritik bir meseledir. Bu durum karşısında Türkiye'nin tavrı, stratejik ve Türk unsuru açılarından önemli olan Kıbrıs ile bütünleşeceğini bildirmesi, siyasal krizin çözümünün zorluğunu göstermektedir. Kıbrıs Rum kesiminin Rusya'dan S-300 füzelerini talep etmesi de 1997 yılı krizlerinden biri olup çözümün hiçte kolay olmadığını göstermektedir.

23 Ekim 1997'de Ankara Üniversitesi, ATAUM'nde Prof. Dr. Ali Bozer tarafından, "Türkiye'nin AB'ne Tam Üyelik Başvurusu" konulu konferansında ifade ettiği üzere durum şöyledir; *"Türkiye bir Avrupa ülkesidir, Türkiye Avrupasız, Avrupa Türkiyesiz olamaz. GB'den sonra üyeliğin son aşamasına girdik. Bugün, gelişmelere baktığımızda, 10 yıllık bir sürede üyelik sözkonusu olamaz. 1963'deki politik başarıyı, 1970'lerdeki hükümetler gösteremedi. Ancak, en azından, Kıbrıs konusunda ağırlığımızı koymalıyız. AB uluslararası hukuk kurallarına uymamaktadır. Avrupa anlaşmalarına riayet etmemektedir. Uluslararası anlaşmalara göre, Türkiye'nin üye olmadığı bir topluluğa Kıbrıs üye olamaz, Avrupa hukukun üstünlüğünü ihlal etmektedir."*

Avrupa Birliği'ne girip girilemeyeceğinin tartışması bir yana, önemli olan Büyük Önder Atatürk'ün Türk gençliğine meşale olmasını istedi *"Hakkiki mürşit ilimdir, fendir"* sözlerini yerine getirecek zihniyette bir toplumun yetişmesidir. Bugün dünyanın birçok yerinde *"think-tank"* adı verilen fikir oluşturma merkezleri kurulurken, Türkiye'de bilime ayrılan fonların yetersizliği yanında, yetişmiş elemanların yeterince bilim yapamaları, bilimsel kurumlarımızın içinde bulunduğu durum, duygusallıktan uzak bir özeleştirme çerçevesinde tartışılarak, çözüm yolu olarak bilimsel çalışan kafaların değerlendirilmesi yönünde atılımlar yapma zamanı olduğu görülmelidir. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki 60 bin çalışan personeli ile Westinghouse firmasında görevi sadece fikir oluşturmak olan 30 bin mühendisin çalıştığı bir dünyada, AB gibi bölgesel bütünleşmelere girmenin engellenmesi için öne sürülen demokrasi, insan hakları, ekonomi gibi sorunların mücadelesi yanında, Türkiye Cum-

huriyeti gençliği bilime vereceği önem ile zaten hakettiği yeri bulacak ve AB gibi birlikler Türkiye'den katılımın olmasını isteyeceklerdir. Bugün veya yarın, AB'ne girmek mümkün olabilse bile düşünülmesi gereken önce kendi bilimsel gelişmemizi nasıl kurup, fikir satabilecek hale gelebileceğimiz olmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti demokratik, hukuk devleti olarak, insanına değer veren çizgide, Türk gençliği de her alanda gelişerek büyük Atatürk'ün çizdiği çağdaş uygarlık doğrultusunda bildiği yolda en emin adımlarla ilerlemeye devam etmelidir.